

KAPITAŁ LUDZKI
NARODOWA STRATEGIA SPÓJNOŚCI

Wojewódzki Urząd Pracy
w Rzeszowie

UNIA EUROPEJSKA
EUROPEJSKI
FUNDUSZ SPOŁECZNY

Badanie ewaluacyjne współfinansowane ze środków Unii Europejskiej w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego

**„Analiza sytuacji osób wykluczonych
i zagrożonych wykluczeniem społecznym,
ze szczególnym uwzględnieniem zagrożenia
ubóstwem w województwie podkarpackim,
w kontekście doboru właściwych
instrumentów wsparcia w nowej
perspektywie finansowej 2014-2020”**

**STRESZCZENIE
RAPORTU KOŃCOWEGO**

Olsztyn/Rzeszów, 19 września 2014 r.

STRESZCZENIE

Celem projektu badawczego pn. „*Analiza sytuacji osób wykluczonych i zagrożonych wykluczeniem społecznym, ze szczególnym uwzględnieniem zagrożenia ubóstwem w województwie podkarpackim, w kontekście doboru właściwych instrumentów wsparcia w nowej perspektywie finansowej 2014-2020*” była wieloaspektowa analiza zagrożenia wykluczeniem społecznym. Realizacja celów projektu opierała się na jakościowych i ilościowych technikach gromadzenia danych. Analizą objęte zostały dane zastane (dane ze statystyki publicznej, opracowania naukowe oraz publikacje oparte na danych empirycznych) oraz pierwotne zebrane w toku realizacji badań terenowych. W wyniku prac badawczych dokonana została identyfikacja czynników odpowiadających za wykluczenie społeczne (zagrożenie ubóstwem, społeczną izolację) wśród mieszkańców województwa podkarpackiego oraz wyodrębnienie grup, do których powinno zostać skierowane wsparcie publiczne. Zebrane informacje pozwoliły określić oczekiwania i potrzeby przedstawicieli różnych grup zagrożonych wykluczeniem wobec instytucji pomocy i integracji społecznej. Rezultatem realizacji projektu było wypracowanie rekomendacji służących poprawie sytuacji osób zagrożonych wykluczeniem, poprzez zwiększenie skuteczności, efektywności działań instytucji pomocy i integracji społecznej w nowej perspektywie finansowej Europejskiego Funduszu Społecznego na lata 2014-2020. W oparciu o materiał badawczy sformułowane zostały następujące główne wnioski:

- 1) w latach 2005-2006 województwo podkarpackie zaklasyfikowane zostało do grupy województw o względnie niskim poziomie włączenia społecznego, natomiast w latach 2007-2012 do grupy jednostek o niskim lub bardzo niskim poziomie włączenia społecznego.
- 2) W latach 2005-2011 wielkość wskaźnika ubóstwa dla województwa podkarpackiego była znacznie wyższa niż wielkość przeciętna dla wszystkich województw w kraju. Oznacza to, że w województwie tym zagrożenie ubóstwem było wyższe niż przeciętnie w kraju.
- 3) W województwie podkarpackim poziom zagrożenia ubóstwem i izolacją społeczną oraz jego rozmiar na tle innych województw uznać należy za tą kwestię społeczną, która wymaga interwencjonizmu ze strony instytucji i organizacji działających w obszarze pomocy społecznej.
- 4) Planując terytorialną alokację środków finansowych, których przeznaczeniem będzie wsparcie dla osób zagrożonych wykluczeniem społecznym, należy uwzględnić zatem poziom zróżnicowania zagrożenia wykluczeniem społecznym w gminach. Nie można jednak pominąć instytucji pomocy społecznej działających na poziomie powiatów, na terenie których położone są gminy o szczególnym zagrożeniu wykluczeniem społecznym (niskim poziomie życia i niskim poziomie włączenia społecznego). Rozdysponowanie tych środków powinno być ograniczone zastrzeżeniem, że odpowiednio większa ich wartość jest przeznaczona na wsparcie mieszkańców obszarów (gminy/gmin), szczególnie zagrożonych wykluczeniem społecznym. Jednostkami do których należy skierować większe środki na wsparcie osób zagrożonych wykluczeniem są gminy osiągające poziom życia mieszkańców:

Badanie ewaluacyjne współfinansowane ze środków Unii Europejskiej w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego

- względnie niski: Przecław, Kołaczyce, Lesko, Sanok, Jasienica Rosielna, Baligród, Ulanów, Fredropol, Dynów, Czudec, Przemyśl, Dębica, Raniżów, Haczów, Gorzyce, Nisko, Jeżowe, Leżajsk, Brzozów, Lubaczów, Tyczyn, Cisna, Medyka, Czarna (powiat dębicki), Wielopole Skrzyńskie, Nowa Sarzyna, Olszanica, Niebylec, Roźwienica, Przeworsk, Pruchnik, Sanok, Jarosław;
 - niski: Rakszawa, Jasło, Brzostek, Frysztak, Pruchnik, Radomyśl nad Sanem, Jarosław, Jodłowa, Kańczuga, Krasiczyn, Harasiuki, Strzyżów, Jaśliska, Lubaczów, Nowa Dęba, Adamówka, Przemyśl, Kołaczyce,
 - bardzo niski: Laszki, Dubiecko, Jarocin, Radymno, Domaradz, Rudnik nad Sanem, Dydnia, Wiśniowa, Oleszyce, Ustrzyki Dolne, Przeworsk, Bircza, Krempna, Brzyska, Nozdrzec, Czarna (powiat bieszczadzki), Lutowiska, Sokołów Małopolski, Jawornik Polski.
- 5) Uwarunkowania dochodowe są najbardziej dotkliwą, z uwagi na skalę, kwestią związaną z ubóstwem, której konsekwencją może być problem z utrzymaniem równowagi budżetu gospodarstwa domowego, jak również pogarszanie się warunków życia mieszkańców.
 - 6) Struktura wykształcenia wskazuje, że osoby zagrożone ubóstwem najczęściej posiadają wykształcenie zasadnicze zawodowe, podstawowe, w tym niepełne oraz ogólnokształcące, które z perspektywy rozwoju gospodarki opartej na wiedzy oraz rosnącej specjalizacji na rynku pracy stanowić może przyczynę ich trudnej sytuacji zarówno w sferze poziomu dochodów, ich stabilności jak również poziomu warunków życia.
 - 7) Relacje zachodzące między zagrożeniem ubóstwem a statusem na rynku pracy wskazują, że zjawisko bezrobocia, bierności zawodowej oraz nieatrakcyjnych warunków płacowych osób pracujących najczęściej towarzyszyło zagrożeniu ubóstwem dochodowym i równowagi budżetowej. W przypadku osób zagrożonych ubóstwem warunków życia ich aktywność zawodowa ograniczona była przez wiek lub chorobę osób niepracujących (biernych zawodowo, bezrobotnych) oraz pracujących w mniejszym stopniu. Oznacza to, że aktywność na rynku pracy przyczyniać się może do występowania zagrożenia zarówno ubóstwem dochodowym jak również równowagi budżetowej.
 - 8) Zgodnie z przedstawioną analizą wyraźnie zarysowuje się dominacja zagrożenia ubóstwem wśród rodzin posiadających dzieci. Ubóstwo to dotyczy zarówno sfery dochodowej (wysokości i równowagi budżetu) jak również sfery warunków życia, a zatem trudności z utrzymaniem określonego standardu zamieszkania.
 - 9) Zgodnie z przeprowadzoną analizą determinanty zagrożenia ubóstwem zarówno warunków życia, dochodowym jak i równowagi budżetowej związane są najczęściej z osiąganymi dochodami z tytułu świadczeń emerytalno-rentowych i wynagrodzeń za pracę.
 - 10) Trudno jednoznacznie określić, czy zagrożenie ubóstwem wynika z czynników zależnych od osób nim zagrożonych, na ile zaś jest od nich niezależne. Pomimo podejmowanych przez osoby zagrożone ubóstwem działań, mających na celu poprawę tej sytuacji – oczekiwana zmiana najczęściej nie nastąpiła. Z drugiej strony duża grupa (blisko ¼) osób zagrożonych ubóstwem nie podejmowała działań, które pozwoliłyby poprawić ich sytuację materialną. Należy jednak podkreślić, że osoby zagrożone ubóstwem charakteryzują się

Badanie ewaluacyjne współfinansowane ze środków Unii Europejskiej w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego

często niskim poziomem wykształcenia i często są to osoby niepracujące (bezrobotne, bierne zawodowo, emeryci i renciści) lub osiągające niskie dochody. Status na rynku pracy jest jedną z najważniejszych przyczyn ich trudnej sytuacji. Poprawa w tym zakresie zależy nie tylko od nich samych, lecz także od możliwości podniesienia wykształcenia, dostosowania kwalifikacji do potrzeb pracodawców, a przede wszystkim od poziomu i kierunków rozwoju gospodarki, a co za tym idzie – tworzenia miejsc pracy.

- 11) Osoby obecnie nie zagrożone ubóstwem ale korzystające w przeszłości z pomocy społecznej, najczęściej otrzymywały wsparcie finansowe, które w ich opinii nie tylko poprawiło sytuację materialną ich gospodarstw domowych, ale także pomogło pokonać trudności związane z zagrożeniem ubóstwem. Jak wynika z badań, za czynnik wpływający na poprawę ich sytuacji uznane zostały również ich kompetencje społeczne, tworzone przez posiadane przez nich wykształcenie oraz aktywność w tworzeniu sieci relacji z otoczeniem.
- 12) Poziom korzystania z pomocy społecznej wśród osób zagrożonych ubóstwem jest stosunkowo niski. Z badań wynika również, że liczna grupa osób zagrożonych ubóstwem warunków życia, które ubiegały się o pomoc nie otrzymały oczekiwanego wsparcia. Trudności te związane są przede wszystkim ze społeczno-demograficzną charakterystyką osób tworzących tą grupę. Osiągane dochody (emerytury/renty/zasiłki dla bezrobotnych) są zbyt niskie aby utrzymać określony standard zamieszkania, z kolei stosunkowo niski poziom wykształcenia, charakterystyczny dla jej członków powoduje, że formalności jakie towarzyszą aplikowaniu o wsparcie z pomocy społecznej często stanowią dla nich barierę nie do pokonania. W grupie osób zagrożonych ubóstwem dochodowym oraz równowagi budżetowej, odsetek osób korzystających z pomocy społecznej w strukturze grupy jest wyższy niż w przypadku grupy zagrożonej ubóstwem warunków życia, natomiast osoby dotychczas niekorzystające z tego typu wsparcia najczęściej samodzielnie radzą sobie w trudnej sytuacji.
- 13) Źródłem pomocy w trudnej sytuacji osób zagrożonych ubóstwem są przede wszystkim gminne i powiatowe instytucje pomocy społecznej oraz centra pomocy rodzinie. Wsparcie udzielane osobom zagrożonym ubóstwem miało przede wszystkim charakter pomocy finansowej, nieliczne osoby otrzymały wsparcie, które wyposażyło je w nowe lub wyższe kompetencje społeczno-zawodowe.
- 14) Zgodnie z deklaracjami najliczniejszej grupy osób ubogich korzystających z pomocy społecznej, finansowa pomoc jest dla nich najskuteczniejszym wsparciem, pozwalającym poprawić trudną sytuację. Pozafinansowe instrumenty wsparcia, najczęściej nie zostały przez nich ocenione jako pozwalające pokonać trudności związane z zagrożeniem ubóstwem. Struktura wykształcenia osób, które wyraziły przynajmniej jedną pozytywną opinię na temat otrzymanego wsparcia wskazuje, że są to bardzo często osoby o niskim poziomie wykształcenia. Również struktura statusu tych osób na rynku pracy świadczy o tym, że są to bardzo często osoby nie posiadające pracy (bezrobotne/bierne zawodowo).
- 15) Osoby, które doświadczyły ubóstwa lub zagrożenia ubóstwem jako najskuteczniejszą formę wsparcia w trudnej sytuacji postrzegają przede wszystkim zasiłki pieniężne. W mniejszym stopniu dostrzegają znaczenie pomocy pozwalającej podnieść lub zmienić kwalifikacje zawodowe lub znaleźć pracę, w najmniejszym natomiast specjalistyczną pomoc w postaci poradnictwa.

Badanie ewaluacyjne współfinansowane ze środków Unii Europejskiej w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego

- 16) Trudno określić, jak duża będzie grupa osób zagrożonych ubóstwem, które w przyszłości poszukiwać będą wsparcia i zwrócić się o pomoc do instytucji i organizacji działających w obszarze pomocy społecznej. We wszystkich grupach zagrożenia ubóstwem (warunków życia, dochodowym, równowagi budżetu gospodarstwa domowego) największą grupę stanowiły osoby niezdecydowane. Wśród osób zagrożonych ubóstwem warunków życia i równowagi budżetu gospodarstwa domowego częściej respondenci potwierdzali, że będą zwracali się o pomoc społeczną niż że takich działań nie będą podejmowali. W przypadku osób zagrożonych ubóstwem dochodowym częściej wskazywany był brak działań mających na celu uzyskanie pomocy społecznej niż ich podjęcie.
- 17) Oczekiwania w zakresie pomocy społecznej osób zagrożonych ubóstwem, wskazują na potrzebę natychmiastowej pomocy, mającej charakter łagodzenia skutków ubóstwa. Osoby te nie dostrzegają znaczenia tych instrumentów wsparcia, które pozwalają osiągnąć trwałość i „wyjść” z położenia zagrożenia ubóstwem.
- 18) Niemal wszystkie osoby zagrożone ubóstwem planujące starać się o wsparcie swojej trudnej sytuacji, zamierzają zwrócić się o pomoc do ośrodków pomocy społecznej oraz centrów pomocy rodzinie. Oznacza to, że ich zdaniem te właśnie instytucje mogą i powinny wspierać osoby znajdujące się w położeniu zagrożenia ubóstwem.
- 19) W świetle opinii osób zagrożonych oraz niezagrażonych ubóstwem, które korzystały z pomocy społecznej w ofercie wsparcia tych instytucji najwyżej ocenione zostały te formy pomocy, które obejmują świadczenia pieniężne.
- 20) Planując pomoc dla osób zagrożonych ubóstwem należy zbliżony typ wsparcia skierować do grup osób:
 - posiadających niskie/nieatrakcyjne na rynku pracy wykształcenie,
 - niepracujących (w rozróżnieniu na bezrobotnych i biernych zawodowo),
 - biednych pracujących (working poor),
 - osiągających niskie dochody z tytułu świadczeń emerytalno-rentowych,
 - rodzin posiadających dzieci.
- 21) Osoby zagrożone wykluczeniem społecznym bardzo rzadko oczekują pomocy, dającej możliwość podniesienia kompetencji społecznych i zawodowych, jednak z uwagi na długookresowe rezultaty, takie wsparcie powinno zostać uwzględnione w ofercie pomocy społecznej.
- 22) Skala zjawiska izolacji społecznej wśród uczestniczących w badaniu mieszkańców osiągnęła poziom, który w porównaniu z grupą zagrożonych ubóstwem jest niewielki, jednak z uwagi na dotkliwość i konsekwencje tego zjawiska stanowi problem społeczny. Należy zaznaczyć, że zagrożenie ubóstwem często towarzyszy zagrożeniu izolacją społeczną.
- 23) Analiza dominującej tendencji cech społeczno-demograficznych osób zagrożonych izolacją społeczną pozwoliła utworzyć charakterystykę tego zjawiska, zgodnie z którą w grupie tej dominują osoby w wieku powyżej 55 roku życia, te które mają wykształcenie podstawowe (w tym niepełne) i ogólnokształcące, nie posiadające zatrudnienia, mieszkające

Badanie ewaluacyjne współfinansowane ze środków Unii Europejskiej w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego

w miastach, niepełnosprawne oraz te, które samotnie wychowują dzieci lub prowadzą jednoosobowe gospodarstwo domowe. Są to zatem osoby, które napotykać na wiele trudności zarówno w sferze życia prywatnego, jak również w sferze zawodowej.

- 24) Osoby zagrożone izolacją w największym stopniu narażone są na ubóstwo dochodowe. Z kolei wśród wszystkich grup zagrożenia ubóstwem, największe zagrożenie izolacją społeczną wystąpiło wśród osób dotkniętych ubóstwem dochodowym.
- 25) Indywidualne konsekwencje wykluczenia, izolacji, ubóstwa, ocenione z perspektywy poczucia zadowolenia ze sfer swojego życia różnicują osoby zagrożone ubóstwem i osoby zagrożone wykluczeniem społecznym. Pomimo ubóstwa, osoby nim zagrożone posiadały bardzo wysoki poziom zadowolenia wynikający z dobrych relacji z rodziną i z przyjaciółmi oraz z ilości i sposobu spędzania czasu wolnego. Pomimo, że w grupie tej bardzo liczne osoby posiadały stosunkowo niskie wykształcenie i nie posiadały zatrudnienia, częściej nie odczuwały z tego powodu niezadowolenia, niż je odczuwały. Inne tendencje samopoczucia charakteryzowały natomiast opinie osób zagrożonych izolacją społeczną. Saldo opinii wskazało na ich poczucie zadowolenia z ilości czasu wolnego oraz z posiadanego wykształcenia, w ocenie pozostałych sfer życia dominowały jednak oceny negatywne.
- 26) Poczucie osamotnienia uczestniczących w badaniu osób zagrożonych izolacją społeczną wynika przede wszystkim z braku aktywności zawodowej, ze zbyt słabych więzi rodzinnych oraz samotnego zamieszkiwania. Sytuacja ta mogłaby ulec zmianie, jeżeli nastąpiłaby poprawa ich relacji z rodziną oraz sytuacji zawodowej, która pozwoliłaby poprawić ich warunki życia, a tym samym rozszerzyć sieć kontaktów międzyludzkich. W przypadku osób chorych i niepełnosprawnych, pomoc w wyjściu z zagrożenia izolacją powinna opierać się na udostępnieniu im usług rehabilitacyjnych, które poprawiłyby ich stan zdrowia.
- 27) Indywidualne konsekwencje izolacji związane są przede wszystkim z niskim poczuciem zadowolenia z obecnej sytuacji oraz wysokim poczuciem osamotnienia. Poprawa tej sytuacji możliwa jest dzięki polepszeniu ich relacji z rodziną, zmianie sytuacji zawodowej i wzrostowi poziomu życia, a co z tym się wiąże większej aktywności w sieciach kontaktów międzyludzkich. Osobom chorym i niepełnosprawnym, pomogłaby w wyjściu z zagrożenia izolacją społeczną pomoc w postaci usług rehabilitacyjnych.
- 28) Planując wsparcie dla osób bezdomnych należy wziąć pod uwagę, że jest to grupa, w której najważniejszą przyczyną bezdomności był konflikt w rodzinie, choroba/niepełnosprawność oraz nałogi. Osoby te obecnie odczuwają brak rodziny i bliskich oraz zagrożenie związane z brakiem stałego miejsca zamieszkania. Poprawę tego stanu wiąże one przede wszystkim z poprawą relacji z rodziną oraz poprawą sytuacji materialnej. Z przedstawionej charakterystyki wynika, że włączenie tych osób do życia społecznego, zawodowego oraz rodzinnego wymaga nie tylko udzielenia im wsparcia finansowego, lecz przede wszystkim specjalistycznego wsparcia psychologicznego, prawnego oraz doradztwa zawodowego.

Badanie ewaluacyjne współfinansowane ze środków Unii Europejskiej w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego

- 29) Badanie mieszkańców Podkarpacia wyłoniło 7 grup zagrożonych wykluczeniem społecznym o bardzo różnych profilach: grupę aktywną towarzysko, grupę o niskim standardzie mieszkania, nieaktywnych politycznie, o niskiej aktywności towarzyskiej, nieaktywnych zawodowo, dotkniętą patologią i grupę marginalnie zagrożoną wykluczeniem, która poszukuje wsparcia. Ich różnorodna charakterystyka wymaga też indywidualnej metodyki i form wsparcia.
- 30) Grupa osób zagrożonych wykluczeniem aktywna towarzysko, potrzebuje dyskrecji w udzielaniu pomocy. Ten segment radzi sobie jakoś nawet w ekstremalnych warunkach. Najważniejszy dla tej grupy jest dom, który stanowi ich azyl i centrum towarzyskie, dlatego wsparcie przede wszystkim powinno być ukierunkowane na ich potrzeby mieszkaniowe w postaci zapewnienia mieszkania komunalnego/socjalnego, dodatku mieszkaniowego lub pomocy materialnej na wyposażenie.
- 31) Osoby zagrożone wykluczeniem społecznym o niskim standardzie zamieszkania - w trudnych warunkach mieszkaniowych żyją przeważnie emeryci bądź renciści lub wielopokoleniowe rodziny. Ich dochody nie pozwalają na niezbędne remonty. Konsekwencją złych warunków mieszkaniowych może być pogarszający się stan zdrowia. Grupa ta w większości wymaga pomocy finansowej ukierunkowanej na poprawę stanu technicznego gospodarstw, ale również działań ukierunkowanych na aktywizację zawodową.
- 32) Na zagrożenie ubóstwem grupy nieuczestniczącej w wyborach politycznych, nakładają się różne czynniki: osobiste, zawodowe i rynkowe. Samodzielnie nie poradzą sobie z problemami. Wśród grupy tej pojawiają się niekiedy skłonności samobójcze – osoby takie potrzebują wsparcia emocjonalnego (pomocy psychologicznej) oraz zasiłków celowych na konkretne potrzeby.
- 33) W grupie osób zagrożonych wykluczeniem o niskiej aktywności towarzyskiej nakładają się dwie formy zagrożenia wykluczeniem - ubóstwo oraz marginalizacja społeczna. Podstawowym problemem jest brak pracy, który wywołuje te zjawiska. Wsparcie dla tej grupy powinno być dwubiegunowe. Po pierwsze dotyczące szerokiej aktywizacji zawodowej - obejmującej poradnictwo zawodowe, pośrednictwo pracy, szkolenia zawodowe oraz dofinansowanie dojazdów i rozmów telefonicznych dla osób poszukujących zatrudnienia. Po drugie wsparcie zapobiegające izolacji – to pomoc rzeczowa (obejmująca odzież, wyposażenie domu) oraz finansowa lub tożsama, związana z organizacją czasu wolnego i dodatkowych zajęć dla dzieci.
- 34) Niepracująca grupa osób wykluczonych społecznie to głównie klienci ośrodków pomocy społecznej, utrzymujący się ze świadczeń emerytalno-rentowych i socjalnych. W przypadku tej grupy bieda jest dziedziczona, a dotychczasowy system pomocy nauczył ich bierności. Pomoc rzeczowa i finansowa nie poprawia w znaczny sposób ich sytuacji, a jedynie zaspokaja podstawowe potrzeby. Grupa, której brakuje pewności siebie, sama odgradza się od reszty społeczeństwa. Wsparcie powinno się opierać na aktywizacji społecznej i zawodowej, poprawie ich samooceny i motywacji do zmian trudnej sytuacji życiowej.

Badanie ewaluacyjne współfinansowane ze środków Unii Europejskiej w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego

- 35) W przypadku grupy osób zagrożonych wykluczeniem społecznym i jednocześnie dotkniętych patologią brak perspektyw poprawy coraz bardziej pogłębia ich problemy osobiste i wywołuje coraz większe zagrożenie, doprowadzając do jeszcze większej anomii. Ta grupa czuje bezsilność wobec trudnej sytuacji. Ma poczucie niezrozumienia jej problemów i popada w coraz większą frustrację, którą wyraża agresją, nałogami, przestępczością. Osoby z tego segmentu czują się wyobcowane i niewidoczne. Ponieważ rzadko zwracają się o pomoc, to organizacje i instytucje powinny być czujne i nadopiekuńcze. W przypadku tej grupy skuteczne instrumenty wsparcia to szeroko zakrojone wsparcie merytoryczne – pomoc w wypełnianiu dokumentów, doradztwo zawodowe i rodzinne. Niezbędną w wielu przypadkach jest pomoc finansowa i rzeczowa. Osoby z tej grupy powinny być pod stałą opieką asystenta rodziny i pracowników socjalnych.
- 36) Osoby zagrożone wykluczeniem społecznym poszukujące wsparcia z uwagi na deficyty budżetowe (biedę), ograniczyły swoje życie kulturalne i towarzyskie do minimum: nie chodzą do teatru, kina, restauracji, ale nadal utrzymują znajomości. Obawiają się jednak, że problemy finansowe mogą wpłynąć na młodsze pokolenie. Odrzucenie przez grupę rówieśników, z powodu niskiej konsumpcji współczesnych dóbr: komputerów, telefonii komórkowej, oraz odbiegającego stylu życia, może wywołać w przyszłości ich izolację. Dlatego też rodziny wielodzietne i niepełne oczekują pomocy zwykle dotyczącej dzieci i młodzieży.
- 37) Wśród form wsparcia w przyszłej perspektywie finansowania na lata 2014-2020 powinno być zaplanowanych więcej instrumentów informacyjno-edukacyjnych skierowanych do społeczeństwa i doradczych dla samorządów i organizacji działających w obszarze pomocy społecznej. W przyszłej perspektywie większym wsparciem niż dotychczas objęte powinny zostać również instytucje i organizacje działające w obszarze pomocy społecznej. Wsparcie powinno obejmować:
- szkolenia i doradztwo dla pracowników instytucji/organizacji działających w obszarze pomocy i polityki społecznej,
 - dostępność środków przeznaczonych na zaangażowanie do projektów specjalistów w zakresie psychologii i doradztwa zawodowego (szczególnie dotyczy to ośrodków pomocy społecznej i organizacji pozarządowych),
 - środki przeznaczone na animację partnerstw trójsektorowych (jednostki samorządu terytorialnego, organizacje pozarządowe oraz pracodawcy/związki pracodawców).
- 38) W opinii ekspertów mocną stroną wsparcia świadczonego dotychczas ze środków unijnych było dawanie możliwości poprawy własnych warunków poprzez podnoszenie lub zdobywanie kwalifikacji, aktywizację zawodową w postaci staży, czy tworzenie szans integracji społecznej. Podstawową zaletą tych instrumentów jest to, że są to formy, które działają dłużej niż przekazywane środki finansowe. W przyszłej perspektywie finansowania, wsparcie to powinno zostać skierowane do szerszych i liczniejszych grup osób zagrożonych wykluczeniem społecznym.

Badanie ewaluacyjne współfinansowane ze środków Unii Europejskiej w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego

- 39) Słabą stroną wg ekspertów jest proces organizacyjny wsparcia: nadmierna biurokratyzacja oraz zależny od regulacji prawnych system wyboru instytucji realizujących wsparcie. Wielkość środków finansowych przyciąga wielu oferentów, również tych nieposiadających doświadczenia, lub takich, których działania są nieefektywne. System zamówień publicznych opiera wybór oferty głównie na kryterium ekonomicznym, a za tym – jak mówią eksperci – rzadko idzie jakość. W przyszłej perspektywie finansowania należy w kryteriach wyboru projektów uwzględnić wysokie wymagania dotyczące jakości świadczonych usług.
- 40) W przyszłej perspektywie finansowej należy zwrócić uwagę na efektywność form wsparcia i koncentrować się na tych, które integrują społecznie osoby zagrożone wykluczeniem społecznym i wyrównują ich szanse na rynku pracy. Z uwagi na niską efektywność wsparcia finansowego, należy ją uwarunkować pracą, choćby społeczną. Ma to doprowadzić do pobudzenia aktywności grup, które uzależniły się od pomocy społecznej i są coraz bardziej roszczeniowe.
- 41) Wsparciem należy objąć osoby starsze, niepełnosprawne oraz grupy marginalizowane w dotychczasowej perspektywie finansowania, tj. osoby w wieku 16-30 lat nie będące klientami ośrodków pomocy społecznej, osoby ubezpieczone w KRUS, bezrobotnych 30,40-latków, gdyż w perspektywie kilku lat staną się oni zagrożeni wykluczeniem. Należy skierować do nich działania, które pozwolą im nabyć lub zmienić kompetencje zawodowe, aby odpowiadały one potrzebom rynku pracy. Nie można pominąć też wyjątkowo trudnej grupy rodzin dotkniętych przemocą, przestępczością, uzależnieniami, oraz rodzin niepełnych i rekonstruowanych – zastępczych i adoptowanych. W przypadku tych grup wsparcie powinno opierać się na pomocy edukacyjno-doradczej oraz psychologicznej i prawnej.
- 42) Istotna w nowej perspektywie finansowania jest profilaktyka społeczeństwa, polegająca na zapobieganiu dziedziczenia biedy i kształcenia przyszłych bezrobotnych. Ma temu pomóc powrót do warsztatów zawodowych przy szkołach, warsztatów dobrze wyposażonych, które pozwoliłyby poznać od strony praktycznej zawody rzemieślnicze. Praktyczna nauka zawodu, oprócz umiejętności, kreuje dobre nawyki pracy i jest elementem doświadczenia zawodowego, stanowiącego argument dla przyszłego pracodawcy.
- 43) Wśród form wsparcia powinny się znaleźć długotrwałe szkolenia miękkie, skutkujące u podopiecznych placówek opieki społecznej zwiększeniem motywacji do zmiany stylu życia. Najważniejszą formą wsparcia powinna być szeroko rozumiana aktywizacja zawodowa – szkolenia zawodowe, zatrudnienie subsydiowane, staże zawodowe i inne formy zwiększające szanse na zatrudnienie.
- 44) Ekspertki uczestniczący w badaniu wśród instytucji, które powinny wspierać osoby zagrożone wykluczeniem społecznym wymieniają te, które mają w swoich zadaniach pomoc społeczną bądź aktywizację zawodową: ośrodki pomocy społecznej, powiatowe centra pomocy rodzinie, regionalne ośrodki polityki społecznej, komisje do spraw leczenia uzależnień, oraz urzędy pracy. Ponadto oczekują większego zaangażowania samorządów, PFRON, organizacji pozarządowych, związków wyznaniowych oraz placówek edukacyjnych w partnerstwa przy realizacji projektów skierowanych do osób zagrożonych wykluczeniem społecznym. Powstanie sieci współpracy instytucjonalnej, która w znacznej

Badanie ewaluacyjne współfinansowane ze środków Unii Europejskiej w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego

mierze może podnieść efektywność wsparcia, uzależniając od inicjatywy samorządów i organów rządowych w terenie. W procesie integracji i wyrównywania szans widzą też pole działania dla organizacji pracodawców oraz, lub przede wszystkim, podmiotów ekonomii społecznej. W nowej perspektywie finansowania należy prowadzić działania, skutkujące powstawaniem większej liczby partnerstw o charakterze trójsektorowym (samorząd, organizacje pozarządowe, pracodawcy).

KAPITAŁ LUDZKI
NARODOWA STRATEGIA SPÓJNOŚCI

Wojewódzki Urząd Pracy
w Rzeszowie

UNIA EUROPEJSKA
EUROPEJSKI
FUNDUSZ SPOŁECZNY

Badanie ewaluacyjne współfinansowane ze środków Unii Europejskiej w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego

**"Analysis of the situation of people
excluded and under the risk of social
exclusion, with particular attention to the
risk of poverty in the Podkarpackie
Province, in the context of the selection of
appropriate support instruments in the
new financial perspective 2014-2020"**

**SUMMARY
OF THE FINAL REPORT**

Olsztyn/Rzeszów, 19.09.2014 r.

SUMMARY

The aim of the research project entitled "Analysis of the situation of people excluded and under the risk of social exclusion, with particular attention to the risk of poverty in the Podkarpackie Province, in the context of the selection of appropriate support instruments in the new financial perspective 2014-2020" was a multi-faceted analysis of the risk of social exclusion. Implementation of the objectives of the project was based on qualitative and quantitative data collection techniques. The analysis covered existing data (data from public statistics, studies and publications based on empirical data) and data primary gathered in the course of the fieldwork. As a result of the research work, identification of the factors responsible for social exclusion (risk of poverty, social isolation) among residents of the Podkarpackie Province and the separation of the groups to which public support should be directed was done. The information gathered helped to determine the needs and expectations of representatives of the various groups at risk of exclusion toward social assistance institution and social integration. The result of the project implementation was to develop recommendations for improving the situation of people at risk of exclusion, by increasing the efficiency, effectiveness of social assistance institution and social integration in the new financial perspective of the European Social Fund for the years 2014-2020. Based on research material, the following conclusions were drawn:

- 1) In the years 2005-2007, the Podkarpackie Province was classified to the group of provinces with relatively low level of social exclusion, while in the years 2007-2012 to the group of entities having low or very low level of social exclusion.
- 2) In the years 2005-2011, the poverty rate in the Podkarpackie Province was significantly higher than the average rate for all provinces in the country. This means that the risk of poverty in the Podkarpackie Province was higher than the national average.
- 3) In the Podkarpackie Province, the level of risk of poverty and social exclusion and its size, compared to the other provinces, should be considered as the social issue which requires intervention by the institutions and organisations working in the area of social assistance.
- 4) When planning the territorial allocation of financial resources, the purpose of which is to support people at risk of social exclusion, the level of diversification of risk of social exclusion in communities should be taken into account. What is more, we cannot ignore social assistance institutions operating at the level of districts, in which the municipalities of particular risk of social exclusion are located (low standard of living and low levels of social inclusion). Distribution of these funds should be limited provided that correspondingly greater value will be used to support residents in areas (municipalities/communes) under particular risk of social exclusion. Support should be directed to municipalities that achieve the following standard of living:
 - relatively low: Przeclaw, Kolaczyce, Lesko, Sanok, Jasienica Rosielna, Baligrod, Ulanow, Fredropol, Dynow, Czudec, Przemysl, Debica, Ranizow, Haczow, Gorzyce, Nisko, Jezowe, Lezajsk, Brzozow, Lubaczow, Tyczyn, Cisna, Medyka, Czarna (Debica district), Wielopole Skrzynskie, Nowa Sarzyna, Olszanica, Niebylec, Rozwienica, Przeworsk, Pruchnik, Sanok, Jaroslaw;

Badanie ewaluacyjne współfinansowane ze środków Unii Europejskiej w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego

- low: Rakszawa, Jasło, Brzostek, Frysztak Pruchnik, Radomysl nad Sanem, Jarosław, Jodłowa, Kanczuga, Krasiczyn, Harasiuki, Strzyżów, Jaslika, Lubaczów, Nowa Deba, Adamówka, Przemyśl, Kolaczyce,
 - very low: Laszki, Dubiecko, Jarocin, Radymno, Domaradz, Rudnik nad Sanem, Dydnia, Wisniowa, Oleszyce, Ustrzyki Dolne, Przeworsk, Bircza, Krempna, Brzyska, Nozdrzec, Czarna (Bieszczady district), Lutowska, Sokół Małopolski, Jawornik Polski.
- 5) Income conditioning is the most severe issue related to the poverty which can result in a problem with maintenance of household budget balance, as well as the deterioration of the living conditions of the inhabitants.
 - 6) The education structure indicates that people at risk of poverty usually have basic vocational education, elementary education, including incomplete one and general education which, from the perspective of the development of the economy based on knowledge and the increasing specialisation in the labour market, may be the cause of their difficulties both in terms of income levels, their stability as well as the level of living conditions.
 - 7) The relationship between the risk of poverty and the status of the labour market indicates that the unemployment phenomenon, professional inactivity and unattractive payment conditions, were most often accompanied by the risk of income and balanced budget poverty. In case of people at risk of poverty of living conditions, their professional activity was limited by age or disease of the unemployed (professional inactive, unemployed) and people working in a lesser degree. This means that the activity in the labour market may contribute to the occurrence of the risk of both income and balanced budget poverty.
 - 8) According to this analysis, the dominance of the risk of poverty clearly outlines among families with children. Poverty applies to both income sphere (the amount and balance of the budget) as well as to the living conditions sphere and, therefore, the difficulty in maintaining a certain standard of living.
 - 9) According to the analysis, determinants of the risk of poverty of both the living conditions, income and budget balance are mostly related to incomes in respect of pensions and salaries.
 - 10) It is difficult to determine whether the risk of poverty is due to the factors dependent on people at risk, and to what degree it is not dependent on them. Despite attempts of people at risk of poverty to improve the situation - expected change did not occur frequently. Nearly a quarter of people at risk of poverty did not take any action that would improve their financial situation. It should be noted, however, that people at risk of poverty are often characterised by low levels of education and they are often unemployed (unemployed, professional inactive, retired and pensioners) or having low income. Status in the labour market is one of the most important causes of their difficult situation. Improvement in this field depends not only on them but also on the possibility of raising the education level, adaptation of skills to the needs of employers and, above all, on the level and direction of economy development, and hence - creation of work places.

Badanie ewaluacyjne współfinansowane ze środków Unii Europejskiej w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego

- 11) People who are not at risk of poverty now but who benefited from social assistance in the past, most often received financial support, which in their opinion not only improved the financial situation of their household, but also helped to overcome the difficulties associated with the risk of poverty. Social competence, created by their education and an activity in the creation of a network of relations with the environment, was recognised as the factor for the improvement of situation.
- 12) The level of use of the social assistance among people at risk of poverty is relatively low. The study also shows that a large group of people at risk of poverty, who have applied for help, did not receive the expected support. These difficulties are mainly related to the socio-demographic characteristics of people forming this group. Income of this group (retirement / pension / benefits for the unemployed) is too low to maintain a certain standard of living, while the relatively low level of education, characteristic for its members, makes the formalities an insuperable barrier. In the group of people at risk of income and balanced budget poverty, the proportion of people benefiting from social assistance in the structure of the group is higher, while those hitherto not using this type of support most often cope in a difficult situation.
- 13) Municipal and district social welfare institutions and family support centres are the main source of help in a difficult situation for people at risk of poverty. Support given to people at risk of poverty was primarily connected with the financial aid; a few people received support which has equipped them with new or higher socio-professional competence.
- 14) According to the declarations of the largest group of poor people benefiting from social assistance, the financial assistance is the most effective support, allowing them to overcome difficulties. Non-financial support instruments, have not been assessed as allowing to overcome the difficulties associated with the risk of poverty. The educational structure of people, who gave at least one positive feedback about the received support, indicates that they are very often people with a low level of education. The structure of the status of these persons in the labour market proves that they are very often people who do not have a job (unemployed / professionally inactive).
- 15) People who have experienced poverty or risk of poverty, perceive cash benefits as the most effective form of support. They perceive the aid allowing to raise or change professional qualifications or find a job as less important, while the professional help in the form of counselling was of very little importance according to them.
- 16) It is difficult to determine how big is a group of people at risk of poverty, who will seek support in the future or will ask the institutions and organisations working in the area of social assistance for help. In all groups under the risk of poverty (living conditions, income, balance of the household budget), the undecided people represented the largest group. Among those at risk of poverty of living conditions and balance of the household budget, the respondents confirmed that they would rather ask for social assistance than not take such actions. In case of people at risk of income poverty, the lack of action to achieve social assistance was most commonly indicated.

Badanie ewaluacyjne współfinansowane ze środków Unii Europejskiej w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego

- 17) Expectations in the field of social assistance for people at risk of poverty indicate the need for immediate assistance, having the nature of mitigating the effects of poverty. These people do not recognise the importance of these support instruments that help to achieve stability and "exit" from the position of the risk of poverty.
- 18) Almost all people at risk of poverty, planning to apply for support for their difficult situation, intend to seek the assistance in the social assistance centres and family support centres. This means that they think these particular institutions can and should support people who are in the position of the risk of poverty.
- 19) In view of opinions of people at risk and not at risk of poverty, who benefited from social assistance, the highest rate received those forms of aid which include cash benefits.
- 20) When planning assistance for people at risk of poverty, the similar type of support should be directed to the groups of people:
 - with low / unattractive, for labour market, educational background
 - the non-working (in distinction to the unemployed and professionally inactive),
 - the working poor (working poor),
 - having low-income in respect of pension benefits,
 - families with children.
- 21) People at risk of social exclusion rarely expect support, allowing them to increase social and professional competence, but due to the long-term results, such support should be included in the offer of social assistance.
- 22) The scale of social isolation among residents participating in the study reached a level that, compared with the group at risk of poverty, is small but due to the severity and consequences of this phenomenon it is a social problem. It should be noted that the risk of social isolation, however, is often accompanied by the risk of poverty.
- 23) Analysis of the dominant tendency of socio-demographic characteristics of persons at risk of social isolation help to create the characteristics of the phenomenon, according to which the group is dominated by people aged over 55, those who have basic education (including incomplete one) and general education, not having a job, living in the cities, the disabled and those who are single parents, or lead single household. They are, therefore, those who encounter many difficulties both in private life as well as in the professional sphere. They are, therefore, those who encounter many difficulties both in private life as well as in the professional sphere.
- 24) Persons at risk of isolation are the most exposed to income poverty. Among all groups at the risk of poverty, the greatest threat to social isolation occurred among people affected by income poverty.
- 25) Individual consequences of exclusion, isolation, poverty, evaluated from the perspective of a sense of satisfaction with the spheres of their lives are differentiated by people at risk of poverty and people at risk of social exclusion. Despite the poverty, those at risk had very high levels of satisfaction resulting from good relationships with family and friends, and

Badanie ewaluacyjne współfinansowane ze środków Unii Europejskiej w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego

with the amount and type of leisure activities. Although in this group were many people who had relatively low level of education and did not have a job, they were not discontent. Other tendencies of well-being were characterised by the opinions of people at risk of social isolation. The balance of opinion pointed to their sense of satisfaction with the amount of free time and with the education, in the opinion of the other spheres of life, however, negative evaluations dominated.

- 26) The feeling of loneliness of people at risk of social isolation is mainly due to professional inactivity, too weak family ties and living alone. This situation could change if there would have been improvement of their relationships with family and professional situation, which would improve their living conditions, and thus extend the network of contacts. In case of the sick and disabled people, the help in recovering from the risk of insulation should be based on the availability of rehabilitation services that would improve their health.
- 27) Individual consequences of isolation are primarily associated with low self-satisfaction with the current situation and a high sense of loneliness. Improving this situation is possible by improving their relationships with family, change in career situation and increase of the standard of living, and this is associated with increased activity in networks of contacts. Rehabilitation services offered to the sick and disabled would help them to reduce the risk of social isolation.
- 28) When planning support for homeless people, it should be taken into account that this is a group in which the most important cause of homelessness was connected with a conflict in the family, illness / disability, and addictions. These people feel the lack of family and loved ones and the risk associated with the lack of a permanent place of residence. The improvement of this state is primarily associated with the improvement of relations with the family and the improvement of financial situation. According to the presented characterisation, the inclusion of these persons to social, professional and family life requires not only the financial support, but primarily specialised psychological support, legal and professional counselling.
- 29) The study of population in Podkarpackie Province emerged 7-risk groups with very different profiles: socially active group, a group of low-quality housing, politically inactive, with low social activities, professionally inactive, affected by pathology and a group marginally at risk of exclusion, which is looking for support. Their varied characteristics also requires individual methodologies and forms of support.
- 30) Group of people at risk of exclusion, socially active, needs discretion in granting aid. This segment handles even in extreme conditions. The most important, for this group, is a house which is their asylum and social centre, and this is why the support should be primarily focused on their housing needs and providing government housing / social housing allowance or financial assistance in respect of the equipment.
- 31) People at risk of social exclusion, with low standard of living -mostly retirees or pensioners or extended families, live in difficult housing conditions. Their income does not allow for the necessary refurbishments. The deteriorating health may be the consequence of poor housing conditions. This group needs financial assistance aimed at improving the technical condition of households, but also activities aimed at professional mobilisation.

Badanie ewaluacyjne współfinansowane ze środków Unii Europejskiej w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego

- 32) Variety of factors: personal, professional and market, influence the group not participating in political elections. Alone they cannot cope with the problems. Among this group, there are sometimes suicidal tendencies - such people need emotional support (counselling) and benefits targeted to specific needs.
- 33) In the group of people at risk of exclusion and of low social activities, two forms of risk of exclusion - poverty and social marginalisation apply. The main problem is the lack of work that causes these phenomena. Support for this group should be bipolar. First of all, professional mobilisation - including career counselling, job placement, vocational training and funding for travel and phone calls of people seeking employment. Secondly, the support to prevent isolation - material assistance (including clothing, home furnishings) and financial or identical one, related to the organisation of free time and extra activities for children.
- 34) The non-working group of socially excluded people consist mainly of customers of social assistance centres, benefiting from the pension and social security benefits. In the case of this group, the poverty is inherited, and the current aid system taught them passivity. Material and financial assistance does not improve significantly their situation but only meets basic needs. The group, which lacks confidence, separates themselves from the rest of the society. Support should be based on social and professional activation, improvement of their self-esteem and motivation.
- 35) In case of a group of people threatened by social exclusion and simultaneously affected by the pathology, the lack of prospects for the improvement deepen their personal problems and produces a growing threat, leading to even greater anomie. This group feels helpless when faced with a difficult situation. Has a sense of problems misunderstanding and falls into a growing frustration that is expressed by an aggression, addiction, crime. People in this segment feel alienated and invisible. Because they rarely ask for help, the organisations and institutions should be vigilant and overprotective. In case of this group, the effective instruments to support consist of wide-ranging substantive support - help with the paperwork, career and family counselling. Financial and material support is necessary in many cases. People in this group should be under the care of family assistants and social workers.
- 36) People at risk of social exclusion are seeking support due to budget deficits (poverty), have limited cultural and social life to a minimum: do not go to the theatre, cinema, restaurants, but still maintain friendships. They are afraid that financial problems may affect the younger generation. Rejection by a group of peers, due to the low consumption of modern goods: computers, mobile phones, and deviating lifestyle can cause the future isolation. Therefore, large and incomplete families expect help usually concerning children and adolescents.
- 37) Among forms of support in the future funding perspective for the years 2014-2020, there should be more information and education instruments aimed at the public and advisory services for local governments and organisations in the field of social assistance. In a future perspective, greater support than hitherto should also be directed to the institutions and organisations working in the field of social assistance. The support should consist of:

Badanie ewaluacyjne współfinansowane ze środków Unii Europejskiej w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego

- training and counselling for employees of institutions / organisations active in the field of assistance and social policy,
 - availability of funds for employment of experts in the field of psychology and counselling (especially for social assistance centres and non-governmental organisations),
 - resources for the animation of tri-sector partnership (local government units, non-governmental organisations and employers / employers' associations).
- 38) In the opinion of experts, giving the opportunity to improve conditions by raising or acquiring qualifications, professional activation in the form of internships, or creating opportunities for social inclusion was the most important assistance supported by UE funds. The main advantage of these instruments is that they are the forms that run longer than given funds. In the future perspective of funding, this support should be directed to the wider and larger group of people at risk of social exclusion.
- 39) The process of organisational support is the main weakness, inter alia: excessive bureaucratisation and the system for selection of the institutions implementing support which is dependent on law regulations. The amount of funding attract many bidders, including those without experience, or those whose actions are ineffective. Public procurement system is based mainly on the selection of offers in the economic criterion, and this is - as experts say - rarely linked to quality. In the future perspective of the funding, the high demands on quality of service should be considered in criteria for project selection.
- 40) In the future financial perspective, attention should be paid to the effectiveness of forms of support and focus on those that integrate socially and equalise their chances on the labour market. Due to the low efficiency of financial support, it should be supported by the work, even social. It aims to stimulate the groups that have become dependent on social assistance and who are increasingly demanding.
- 41) Support should be directed to the elderly, disabled and groups marginalised in the current financing perspective, i.e. persons aged 16-30, not being customers of social assistance centres, individuals insured under the Agricultural Social Insurance Fund, the unemployed 30,40-year-olds, because in a few years they will be at the risk of exclusion. Activities that allow them to acquire or change professional competence to suit the needs of the labour market should be applied. Extremely difficult group, families affected by violence, crime, substance abuse, and single-parent and reconstructed families including foster and adopted ones, cannot be omitted. For these groups, the support should be based on educational and advisory assistance as well as psychological and legal assistance.
- 42) Preventive treatment of society is significant in new funding, involving the prevention of poverty and education of the future unemployed people. Return to professional workshops at schools, workshops which would allow more of the practical craft professions should help. Vocational training practice, in addition to skills, creates good work habits and is part of the experience, which is an argument for a future employer.

Badanie ewaluacyjne współfinansowane ze środków Unii Europejskiej w ramach Europejskiego Funduszu Społecznego

- 43) The forms of support should include long-term soft skills training, resulting in increased motivation to change lifestyle. The most important form of support should be widely understood as a professional activation - vocational training, subsidised employment, internship and other forms of enhancing employability.
- 44) The experts participating in the study, among institutions, which should support people at risk of social exclusion and which are responsible for social assistance or professional mobilisation mentioned: social welfare centres, district family assistance centres, regional centres of social policy, committees for the treatment of addiction, and labour offices. In addition, they expect greater involvement of local governments, non-governmental organisations (including PFRON and religious associations) and educational institutions during the implementation of projects aimed at people at risk of social exclusion. The creation of institutional networks, which can largely improve the efficiency of support is dependent on the initiative of local governments and government bodies in the area. In the process of integration and equal opportunities, they also see the action of employers' organisations and, or, above all, social economy entities. In the new funding perspective, the measures that lead to the creation of more tri-sector partnership (government, NGOs, employers) should be applied.